

RELIKTY OSADNICTWA KULTURY TRZCINIECKIEJ

Nieliczne relikty kultury trzcynieckiej (trzcynieckiego kręgu kulturowego – TKK; P. Makarowicz 2010) na stanowisku 3 w Ludwinowie są reprezentowane przez jeden obiekt grobowy oraz niewielki zbiór ceramiczny o charakterze osadniczym (137 fr.), zarejestrowany w znacznym rozproszeniu na dużej przestrzeni stanowiska, zasadniczo w warstwie kulturowej, a także na złożu wtórnym w obiektach 735, 1035, 1099, 5225, 6106, i tylko w jednym obiekcie, 4371, nie zawierającym innych dodatków kulturowych (ryc. 54).

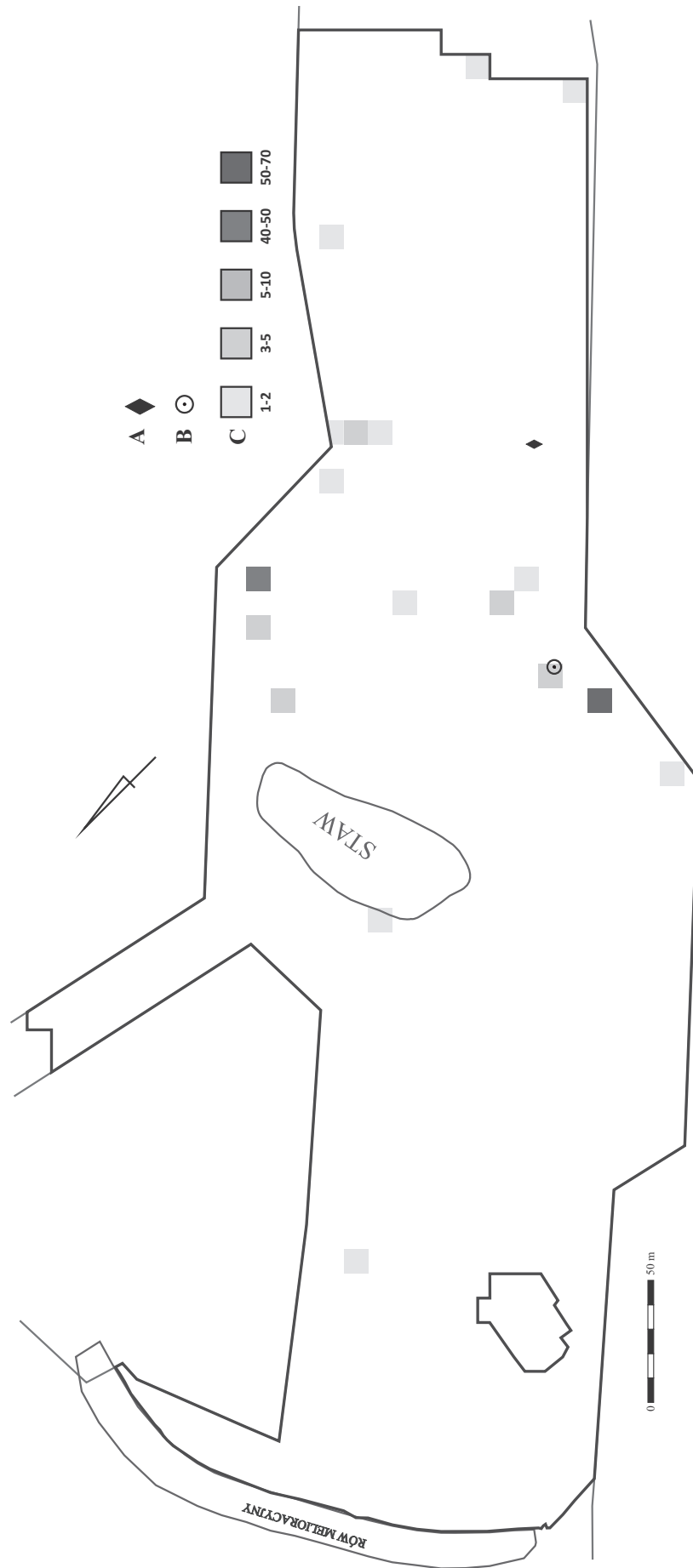
Grób oznaczony jako obiekt 452 (ha III ary 74/75/84/85; tabl. 139: 1) o wydłużonym, nieregularnym zarysie o wymiarach 2,6×0,55–0,65, zorientowany w linii N-S, obejmował dwa większe powierzchniowo zagłębienia (do 0,2 m), zlokalizowane w partii północnej i centralnej oraz mniejsze w partii południowej, w których odkryto szczątki ludzkie w postaci niespalonej, słabo przepalonej i silnie przepalonej. W strefie pochówków (głównie w partii północnej) oraz na jej obrzeżach występowały kamienie narzutowe różnej wielkości (największe w partii północnej), które można łączyć z relikdami pierwotnej konstrukcji związanej z grobem. Układ kamieni, jak też nieregularny kształt zarysu jamy grobowej, sugerują proces zmian podepozycyjnych pierwotnego układu – częściowego rozwleczenia struktury grobu i usunięcia fragmentów konstrukcji kamiennej, co jest zrozumiałe w kontekście intensywnego osadnictwa w późniejszych okresach chronologicznych. W obrębie grobu odkryto szczątki przynajmniej 6 osób, z których troje złożono w obrządku szkieletowym z nadpalaniem, zaś troje w ciałopalnym (patrz analiza antropologiczna A. Zielińskiej). Szczątki dwóch osób należą prawdopodobnie do mężczyzn, jednego zmarłego w wieku *adultus/maturus* (pochówek ciałopalny) i jednego w wieku *maturus/senilis* (powyżej 45 lat; pochówek szkieletowy), zaś trzeciej prawdopodobnie do kobiety, zmarłej w wieku *iuvenis* (około 18–20 lat; pochówek szkieletowy). Wśród pozostałych, u których nie udało się określić płci, wystąpiły szczątki dwóch osobników dorosłych (jeden pochówek szkieletowy, jeden ciałopalny) oraz dziecka w wieku *infans I* (0–2,5 lat; pochówek ciałopalny).

W wypadku analizowanego grobu mamy więc do czynienia z pochówkiem zbiorowym, który stanowi najbardziej specyficzną formę dla kultury trzcynieckiej, ze zdecydowanie przeważającą inhumacją (P. Makarowicz 2010, s. 244–246; ryc. 4.31; 4.32). W obrębie reliktdów sepulkralnych tej kultury odnotowano również, tak jak w naszym przypadku, pochówki birytualne (P. Makarowicz 2010, s. 246; E. Kłosińska 1997, s. 117, tabl. XIII – grób 13 w Borku). W interpretacji grobów masowych kultury trzcynieckiej podkreśla się ich dłuższy czas użytkowania, ze składaniem kolejnych zwłok w pewnym odstępie czasowym, co miałyby potwierdzać zaburzony układ starszych szkieletów naruszanych przez młodsze. Przesłanką do niejednoczasowej depozycji szczątków jest także birytualny charakter grobu, na co wskazywałaby wewnętrzna stratygrafia, jak np. w grobie 13 z Borku, gdzie pochówek ciałopalny został dołożony do starszych pochówków inhumowanych (P. Makarowicz 2010, s. 246–249; E. Kłosińska 1997, s. 117–118). W wypadku grobu z Ludwinowa, ze względu na jego zniszczenie, trudno jednoznacznie wnioskować o pierwotnym układzie zwłok niespalonych. Jednak istnieją przesłanki, które mogą wskazywać na najczęstszy w kulturze trzcynieckiej układ antytetyczny (antypodalny), z głowami znajdującymi się przy krótszych bokach a kośćmi dłuższymi w partii środkowej grobu (P. Makarowicz 2010, s. 249). Na pierwotną pozycję szczątków jednego osobnika wskazuje układ kości z północnej partii grobu (strefy I-II), gdzie odnotowano dosyć liczne kości czaszki, z obecnymi szczątkami górnej części szkieletu,

których nakrycie kamieniami z konstrukcji grobu (w tym jednym dużym; tabl. 139: 1), spowodowało niejako zapiecztowanie tej pozycji. Natomiast w rozkładzie niespalonych kości w pozostałej partii grobu, wystąpiła kumulacja dosyć licznych kości szkieletu postkranialnego (głównie strefy IV-V), ale także kości czaszki. Dodatkowo w stropowej warstwie, sąsiadującego przy wschodniej ścianie, grobu kultury amfor kulistych (obiekt 1585) wystąpiły nieliczne niespalone szczątki (głównie fragmenty czaszki – żuchwy i zęby a także 2 fr. kości długich), najprawdopodobniej dwóch dorosłych mężczyzn, które można traktować jako przemieszczone ze strefy obiektu 452 (patrz analiza W. Lorkiewicza). Układ nielicznych kamieni z konstrukcji grobowej w strefach III-V, z ich lokalizacją wzdłuż zachodniej ściany, wskazuje na destrukcję górnego poziomu grobu szczególnie w kierunku wschodnim i południowym. W kontekście przedstawionych przestrzennych relacji w tej partii grobu, nie można wykluczyć antypodalnego układu przynajmniej jednego osobnika, w stosunku do odkrytego w partii północnej. Obecność kości nadpalonych w grobach kultury trzcinieckiej interpretuje się jako należące do zmarłych spalanych wraz z konstrukcjami grobowymi (np. drewniane trumny, pomosty pogrzebowe, domy zmarłych), w odróżnieniu od typowej kremacji doprowadzającej do całkowitej lub znacznej destrukcji tkanki kostnej (P. Makarowicz 2010, s. 243). Zniszczenie pierwotnego układu grobu odkrytego w ramach obiektu 452 potwierdza także, obok zarejestrowanej morfologii, znalezienie w jego strefie kilkunastu fragmentów ceramiki o dużej rozpiętości chronologicznej, od kultury lendzielskiej przez kulturę przeworską, po późne średniowiecze, co potwierdzałoby naruszenie jego struktury w okresach młodszych, z okresem współczesnym włącznie (głęboka orka).

Jak już wyżej wspomniano, do kontekstu chronologicznego analizowanych grobów należy mały zbiór 137 fragmentów ceramiki o charakterze osadniczym (przy braku jej znalezisk w bezpośrednim lub bliskim sąsiedztwie grobów; ryc. 54). Na większości odcinków w warstwie kulturowej wystąpiło od 1 do 3 fragmentów: ha I, ar 60; ha II, ar 94; ha III, ar 15; ha VI, ar 67; ha VI, ar 74; ha XI, ar 15. Na podobne ilości natrafiono na złożu wtórnym: w stropowej warstwie obiektu 735 (ha V, ar 79; tabl. 139: 3) grupy brzesko-kujawskiej kultury lendzielskiej – 1 fr.; w obiekcie kultury pomorskiej 5225 (ha XIV, ar 1) – 1 fr. oraz w obiektach kultury przeworskiej, 1035 (ha V, ar 28; tabl. 139:2) – 1 fr.; 1099 (ha V, ar 68; tabl. 139:6–7) – 3 fr. i 6106 (ha IV, ar 93; tabl. 138:14) – 1 fr. Większe ilości ceramiki odnotowano w warstwie kulturowej na dwóch arach w brzegowej strefie dolinki denudacyjnej rozciągającej się wzdłuż północno-wschodniej granicy autostrady, gdzie współwystępowała z fragmentami ceramiki od neolitu (kultura ceramiki wstęgowej rytej, kultura ceramiki wstęgowej kłutej, grupa brzesko-kujawska kultury lendzielskiej, kultura amfor kulistych) po okres rzymski, co potwierdza spływowy charakter tych nawarstwień – ha III, ar 16 (12 fragmentów) oraz ha VI, ar 69 (47 fragmentów). Wyjątkiem jest także pojedynczy odcinek w intensywnej osadniczo strefie kultury przeworskiej – ha IX, ar 4 (62 fragmenty), być może związany z destrukcją jakiegoś obiektu kultury trzcinieckiej w tym młodszym okresie chronologicznym. Jedynie w wypełniku niewielkiej jamy (45×38×24 cm) – obiektu 4371 (ha V, ar 85) nie wystąpił inny materiał ceramiczny poza 2 fragmentami kultury trzcinieckiej (tabl. 139: 4–5), choć i w tym wypadku nie można wykluczyć, że pochodzą ze złoża wtórnego.

W analizowanym zbiorze ceramiki poza wyznacznikiem w postaci cech technologicznych wystąpiło 41 fragmentów (29,9 %) o cechach diagnostycznych morfologicznych i mikromorfologicznych (brzezi, ornament plastyczny i ryty), wyraźnie wskazujących na kontekst kultury trzcinieckiej. W ułamkowo zachowanych naczyniach zdecydowanie przeważają fragmenty garnków, z przewodnią dla kultury trzcinieckiej formą w postaci słabo profilowanego garnka esowatego z wysoko umieszczonym załomem brzuśca, zdobionego u nasady krótkiej szyjki dookólną listwą plastyczną (tabl. 138: 8; 139: 6, 10), (E. Kłosińska 1997, s. 40, ryc. 3 – typ IA). W taksonomii P. Makarowicza dla obszaru Kujaw forma ta występuje od horyzontu wczesnego (HT 1), przez klasyczny (HT 2-HT 4), po horyzont późny (HT 5), (P. Makarowicz 1998, ryc. 1: 2; 4: 7; 6: 6; 7: 2–4, 10; 10: 1; 11: 11; 2010, ryc. 1.2; R. Grygiel 1987, s. 75, ryc. 14: 1–3). Wymieniony ornament plastycznej listwy jest także typowym wyznacznikiem stylu kultury trzcinieckiej (E. Kłosińska 1997, s. 44, ryc. 8). Niektóre fragmenty brzegów można wiązać z formami misowatymi. W standardowo stosowanej dla zespołów kultury trzcinieckiej statystyce form krawędzi, omawiany skromny ilościowo zbiór nie daje podstaw do takich szacunków. Należy jedynie wymienić, że dominowały poszerzone krawędzie ścięte ukośnie (tabl. 138:10, 13; 139: 3, 6, 13) i prosto, (tabl. 138: 8, 14, 20; 138: 5; 139: 10), gdzie wśród tych ostatnich występowało także facetowanie, obok których sporadycznie



Ryc. 54. Ludwinowo, stan. 3, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie. Lokalizacja reliktyw kultury trzcinnieckiej. A/ grób zbiorczy – obiekt 452, B/ Frekwencja ceramiki kultury trzcinnieckiej. C/ grób zbiorczy – obiekt 4371, C/ Frekwencja ceramiki kultury trzcinnieckiej.

Fig. 54. Ludwinowo, site 3, district of Włocławek, province of Kuyavia-Pomerania. Location of the remains (cultural features) connected with the Trzciniec. A/ collective grave – feature 452; B/ feature 4371; C/ spatial distribution of the pottery of the Trzciniec culture.

odnotowano krawędzie nieposzerzone, prosto ścięte (tabl. 138: 17) oraz zaokrąglone (tabl. 139:7). Sporadycznie wystąpił motyw poziomej, wielokrotnej linii rytej, w postaci gęstej strefy ciągnącej się od partii podkrawędnej w dół (tabl. 138: 21; 139: 2, 9), który jest charakterystyczny dla klasycznego horyzontu (HT 2-HT 3) kultury trzcinieckiej (P. Makarowicz 1998, ryc. 5–8; 2010, ryc. 1.2). Odnotowano także pojedynczy fragment brzośca z motywem strefy poziomych żłobków rozmieszczonych w nieco większej odległości od siebie (tabl. 139: 8), który występuje w horyzoncie wczesnym (HT 1) oraz klasycznym (HT 2), (P. Makarowicz 1998, ryc. 1: 3; 4: 1; 6: 8). Oceniając pozycję chronologiczną materiałów kultury trzcinieckiej ze stan. 3 w Ludwinowie, należy wskazać na jej klasyczny horyzont, ze szczególnym naciskiem na horyzont HT 3 (datowany na 1750 – 1650/1600 p.n.e.; P. Makarowicz 1998, s. 42), co sugerowałaby obecność krawędzi facetowanych (P. Makarowicz 1998, s. 42, ryc. 7–8, np. Borowo stan. 12) oraz przewaga krawędzi pogrubionych skośnie i prosto ściętych, przy sporadycznej obecności motywu strefy poziomych linii rytych. Jedynie w wypadku jednego fragmentu mocno wychylonego, długiego brzośca z poszerzoną, skośnie ściętą krawędzią (tabl. 139:13) można wyraźniej brać pod uwagę późny horyzont kultury trzcinieckiej, z czytelną adaptacją cech kultury mogiłowej (HT 5 – HT 6), (P. Makarowicz 1998, s. 45, 52; ryc. 11: 9–10; 15: 3, 8; 2010, ryc. 1.2).